

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Kantian Altruism in Economics and Ibn Haldun

Sarıbaşı, Hakan

1 August 2007

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/26904/>
MPRA Paper No. 26904, posted 25 Nov 2010 18:23 UTC

İktisat'ta Kantian Diğerkamlık ve İbn Haldun

Yrd.Doç.Dr. Hakan Sarıbaş
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
İ.İ.B.F.
Maliye Bölümü
hakan203@yahoo.com

Özet

Bu makalede İbn Haldun'da görölen diğerkamlık olgusu incelenmektedir. Modern iktisat literatüründe yer diğerkamlık teorilerinden biri olan Kantian Diğerkamlık kamu karar alıcılarında göröldüğünde Pareto etkinlik artmaktadır. Ayrıca, İbn Haldun'da görölen diğerkamlık ile Kantian Diğerkamlık birbirleriyle örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diğerkamlık, Kantian Diğerkamlık, Devlet Etkinliği,

JEL Sınıflaması: D64, D73, E10, H11

Kantian Altruism in Economics and Ibn Khaldun

Abstract

In this article, the concept of Kantian Altruism in the writings of Ibn-i Khaldun is examined. Government efficiency improves when the Kantian Altruism becomes the characteristic of public decision makers. It is also argued that Kantian Altruism coincides with the altruism in the writings of Ibn-I Khaldun.

Key Words: Altruism, Kantian Altruism, Government Efficiency, Ibn Khaldun.

JEL Classification: D64, D73, E10, H11

1. Giriş

Bu makalede Ibn Haldun'da görülen diğerkamlık olgusu incelenmektedir. Özellikle cevabı aranmakta olan sorular şunlardır: Ibn Haldun'un görülen diğerkamlık olgusu ile modern diğerkamlık teorileri arasında nasıl bir ilişki vardır? Asabiyet nazariyesi ile diğerkamlık olgusu hangi noktalarda kesişiyorlar? Ibn Haldun diğerkamlık ile devletin etkin çalışması arasında nasıl bir ilişki ortaya koyuyor? Servet ve nimet nasıl oluyor da menfaatperestliği zuhur ettiriyor? Yani önceden diğerkamlık saiki ile hareket eden fertler birden bire nasıl oluyor da menfaatperest oluyorlar? Tüm bu sorular kamunun iktisadi kaynakları etkin kullanabilmesi ile alakalıdır.

Kamudaki etkinlik sorunu tarihte devletin ortaya çıkışı kadar eskidir ve modern iktisat literatürünü de halen meşgul etmektedir. Çalışmadan çıkan sonuç, kamudaki etkinlik sorunun giderilmesi için başkasının parasını başkası adına harcayan kamu karar alıcı makamlarına, özel çıkar güdüsünün etkisi altında hareket etmeyen Kantian diğerkam fertlerin getirilmesi gerektiğidir. Bunun yollarının araştırılması kamudaki etkinlik sorununun aşılmasını hedefleyen çalışmalara önemli bir katkı sağlayacaktır.

2. Modern İktisat Literatürü ve Devlet Etkinliği

Modern iktisat ve maliye literatüründe kamu ekonomik faaliyetlerinin sınırları ve içeriği hakkında rekabet eden iki hakim yaklaşım vardır. İlki piyasa başarısızlıklarının sebep olduğu refah kaybını devletin piyasaya müdahale ederek telafi etmesini isterken, ikincisi piyasa aktörlerinin daha fazla kaynak kullanmasını sağlanmak için devletin ekonomik müdahalelerinin azaltılmasını arzu eder. Felsefi arka planında daha çok 'pozitif özgürlük anlayışı' bulunan ve refah devleti (welfare state) uygulamaları olarak bilinen ilk görüş, bazı malların birimlere bölünememesinden dolayı faydasından kimsenin mahrum edilemediğini ve bu malların tüketimlerinde de rekabetin olmadığını ileri sürmüştür. Malların bu özelliklerinin onların piyasa tarafından üretilmemesine yol açtığını, ancak üretimleri arzu edilir olduklarından devletin üretmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yayla, 2000: 166). Bu görüş tam kamusal malların yanında yarı kamusal mallar olarak adlandırılan ikinci grup malların da piyasa tarafından yeteri kadar üretilmeyeceğini belirtmiş dolayısıyla devletin müdahalesini öngörmüştür. Dışsallıklar, ölçek ekonomileri ve çeşitli iktisadi istikrarsızlıkların (gelir dağılımındaki bozukluklar, eksik rekabet, eksik istihdam vs) görülmesi devlet müdahalelerinin diğer gerekçeleri olarak ileri sürülmüştür.

Bu görüŖe göre piyasa başarısızdır, çünkü iç güvenlik, savunma ve adalet hizmetleri gibi tam kamusal malları hiç üretmez, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi yarı kamusal olan malları yetersiz miktarda üretir, dışsallıklar ve diğ er iktisadi istikrarsızlıklara da engel olamaz. Tüm bunlar refah kayıplarıdır ve dolayısıyla devlet bu refah kayıplarını telafi ederek ülkenin zenginleşmesini temin etmelidir.

Bu yaklaşımda otorite, toplumun ekonomik faaliyetlerini takip etmekte, ekonomide kaynakların kullanımında Pareto Etkin düzeyin altında kalındığı zaman ise müdahaleleriyle toplum zenginleşmesi daha ileri düzeye taşınması hedeflenmektedir. Bir başka deyiş le, kartezyen rasyonalist bir yaklaşımla neyin yeterli-yetersiz olduğunun, dolayısıyla sosyal faydanın nerede azami olduğunun ölçülebileceği kabul edilmektedir.¹ Ayrıca, müdahale öngöröldüğünden kamu sektörünün üstüne aldığı bu vazifeleri hakkıyla (sosyal faydayı azamileştirme) yerine getirilebileceği varsayılmaktadır. Bu kabul ve varsayımlarla özünde paternalist olunan bir noktaya gelinir, bir başka deyiş le otorite sahibi olan babanın (devlet) evladının (hane halkı) refahını ölçtüğü ve onun refahını azamileştirmek için elinden geleni yapacağını yahut yapması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla kartezyen akıl varsayımı ve otoriteyi elinde bulunduranların diğ erkam adam oldukları varsayımı bu yaklaşımdaki iki önemli unsur olmaktadır.

Refah devleti uygulamalarının neticesinde Kamu Tercih Okulu, Refah İktisadı yaklaşımının benimsediği ‘diğ erkam adam’ varsayımı yerine ‘iktisadi adam’ varsayımından hareket ederek kamu kesiminin başarısızlığı teorisini geliştirmiştir. İlk önce kamu tercihinin talep tarafındaki müşevvik, ‘oy kullanan vatandaş’ ve ‘baskı gruplarının’ faaliyetlerinde saklı olmaktadır. Oy kullanan vatandaşlar kendi bölgelerindeki refah uygulamalarıyla daha çok ilgilidirler ve talepleri, yaşadıkları bölgelere yapılacak olan yol, köprü, okul, hastane vs. şeklindeki kamu yatırımlarıdır. Ülke kaynaklarının en verimli bölgelerde kullanılması onların ilgi alanında değildir. Baskı grupları da kamu karar alıcılarını kendi çıkarları istikametinde karar almaya zorlarlar. Kamu çıkarı, ne zaman baskı grubunu sevk ve idare edenlerin (iktisadi adam) kendi çıkarı haline gelirse

¹ Hakim iktisat ve maliye teorileri, ya kartezyen rasyonalist (kurucu rasyonalizm) veya anti-rasyonalist bakış açıları içerir. Akla belirleyicilik ve üstünlük vererek bir nevi sınırsızlık öngören Kartezyen rasyonalizm’e göre insan akli gerçeğe ulaşabilir ve neyin iyi neyin kötü olduğunu bilebilir ve kötüden iyiye doğru yönelerek iyiyi kurabilme kabiliyetine de sahiptir. Anti-rasyonalist gelenek ise aklın sınırlı olduğunu belirtmiş, değer yargılarını aklın tespit edemeyeceğini ve iki şey arasındaki sebep ve sonuç ilişkisinin de saf bir akılla bilinmeyeceği kanaatindedir.

ancak o zaman onlar için bir anlam ifade edebilir. Dolayısıyla kamu kesiminden talepde bulunanlar kendi menfaatleri istikametinde icraat istemektedirler.

Şimdi paternalist devlet ne yapacaktır? Kamudan talepde bulunanların istekleri toplumun genel çıkarını azamileştirme istikametinde ise bir sorun olmayacaktır zira paternalist devlet (diğerkam kamu karar alıcıları ve uygulayıcıları) zaten sürekli pareto iyileştirmeler peşindedir. Oy kullananların ve herhangi bir baskı grup veya gruplarının talepleri ile kamu çıkarı (pareto iyileştirmeler) uyuşmazsa ne olacaktır? Totaliter bir yaklaşımla, talepde bulunanların istekleri ret edilecek ve her şeyi neredeyse en iyi bilen (kendi vatandaşlarının çıkarlarını onlardan daha iyi bilen) bir paternalist planlayıcı kendi planlarını kamu hizmeti olarak topluma arz mı edecektir? Bir başka deyişle, acaba bu 'bir bilen' toplum taleplerini refahın ilk ve ikinci temel teorilerine (first and second fundamental theorems of welfare) aykırı bularak totaliter olmanın demokratik olmaya tercih edilir olduğunu mu ima etmektedir? Bu yaklaşımın zorunlu olarak totaliter bir ortamı arzu ettiği söylenebilir; ve tesis edilmiş demokratik bir ortamda toplum katmanlarının (vatandaşlar, baskı grupları vs) kendi çıkarları istikametindeki taleplerine bigane kalmış bir siyasi idarenin (kamu karar alıcılarının) seçimlerde zor durumda kalması ve yönetimi terk etmesi mukadder görülebilir. Ancak aynı zamanda denilebilir ki kısa dönemli (miyop bakışlı) taleplerin dikkate alınmaması onların uzun dönemde dikkate alınmadığı anlamına gelmez zira pareto iyileştirmeler neticede özel çıkarlara dönüşecektir. Dolayısıyla bunun totaliterlikle bir ilgisi olamaz bilakis taleplerin doğru ve tam değerlendirilerek arz edilmesiyle ilgisi vardır. Ancak paternalist yaklaşımın bu muhtemel cevabına rağmen, kendisi, tesis edilmiş demokratik kuralların ve geleceği belli bir oranla iskonto eden tüketicilerin varlığında uygulanamaz bir totaliter yaklaşım olmaktan kurtulamayacaktır.

Kamu hizmetlerinin arz tarafında ise refah iktisadının paternalist devleti toplumun çıkarı nerede azamileşiyorsa (vatandaşların veya baskı gruplarının özel çıkarıyla toplum çıkarı ayrıştığında) orada, onlar için icraat sergileyecektir. Milletvekili bir sonraki seçimde tekrar seçilebilmek için değil, hizmet vergi arasındaki etkinliği sağlamakla meşgul, bürokrat ise ofisinin yetki ve gücünü artırmak yerine ofisinin kullandığı kaynaklardan azami çıktı sağlamakla meşgul olduğunu varsaymaktayız. Dolayısıyla refah devleti yaklaşımında kamu kesiminin arz yönündeki hakim müşevvik varsayımı diğerkamlık olmaktadır. Diğerkamlık yerine iyi tanımlanmış vazife-maaş

ilişkisi kurulup memurların çalışmalarında etkinlik sağlanamaz mı? Denilebilir ki bürokrat maaşı için çalışır, çalışma da hizmet ile vergi arasında bulunması gereken etkinliği sağlar. Böylece maaş artışı ile etkinliğin artması arasında ilişki kurulduğunda bürokratin diğerkam adam olmasına gerek kalmaksızın devlet faaliyetleri diğerkam olarak organize edilebilir.

Ancak bu görüş arka planında devlet aygıtını piyasadaki şirketler gibi algılama eğilimindedir. Piyasada arz edilen özel bir malda yer alan unsurlar (üretim, fiyat, maliyet, kar) kamu sektöründe sunulan bir kamusal malda yer almadığından kamu sektörünün arz tarafındaki faaliyetlerdeki girdi-çıkıtı arasındaki ilişki ya belirsiz ya da bilinemez durumda kalmaktadır. Üretimin ölçülmesinde kullanılabilir tanımlarda eksiklik olduğu gibi üretimin ölçülmesi de son derece karmaşıktır Bunun yanında kamu sektöründeki hizmet tekel koşullarında üretilmektedir ve bu hizmetin oy kullanan tüketiciler tarafından satın alınmaması ya imkansız ya da çok güçtür. Ayrıca kamu karar alıcıları disiplin korkusu altında kalmaksızın çalışmaktadırlar (Wolf, 1987: 43-70). Tüm bu sorunlar kamu sektörünü, çalışanlarının istismarına çok açık bir alan haline getirmekte ve bu anlamda özel sektörden ayrı, çalışanlarının gönüllü gayretlerini talep eden, kendine has bir sektör yapmaktadır.

Kamu hizmetlerinin talep tarafında yer alan hakim müşevvik, iktisat teorisinin fertler ve firmalar için esas aldığı, fayda ve kar azamileştirilmesi olarak adlandırılan menfaatperestliktir (selfishness). Kamu hizmetlerinin arz tarafına geldiğimizde ise refah devleti piyasada bencil, menfaatperest olduğu varsayılan fertlerin birdenbire kamu sektöründe diğerkam olduğunu varsaymıştı (Stahl, 1986). Bu konuda Adam Smith'in yaklaşımı ilgi çekicidir. Adam Smith toplumda (özel sektör ve kamu sektörünün toplamı) menfaatperestliğin cari olduğuna inandığı için özel sektörü genişletip devlet aygıtını küçültmek istemiştir. Smith özellikle devletin karar organlarında yer alanlar için diğerkamılığı ileri sürmemiş, inandığı dürtünün peşinden gidip ona uygun çalışma ortamı hazırlamaya çalışmıştır. O ortamda özel sektördür. Fertler kendi çıkarları istikametinde davrandıklarından devlet kaynak kullanımını azaltıp kaynakları olabildiğince özel sektöre tevdi etmelidir Cari motivasyon altında Smith'in böyle bir tercih yapması anlamlıdır. Bu tercih, menfaatperestliğin piyasa için uygun dürtü-motivasyon olduğunun ve (devlet aygıtının sahip olduğu özellikler sebebi ile) aynı menfaatperestliğin devlet memurları için uygun bir dürtü olmadığı kabulüdür.

3. Diğerkamlık ve Kamu Sektörü²

Diğerkamlığın kamu sektöründeki karar alıcılar aracılığıyla oynayabileceği rolü ifade edebilmek için önce diğerkamlık olgusunun açığa çıkarılması gerekir. Diğerkamlık kelime anlamı olarak *'başkalarının iyiliğini ve mutluluğunu düşünme ve kollamadır'*. İyilik ve mutluluk iktisadi olarak refaha eşit kılınırsa, düşünme ve kollama da iktisadi anlamda kaynakların paylaşımını öngörür ve bencilliğin, yani başkalarının iyiliği ve mutlulukuna kayıtsız kalmanın karşıtıdır. Diğerkam bir eylemin alternatif maliyeti de diğerkam eylemi icra edenin başkasına kullandığı kaynakları kendisine ayırmasıdır.

Modern diğerkamlık teorileri rasyonalist ve normatif olarak iki ana başlık altında gruplandırılmaktadır (Khalil, 2004: 99). Rasyonalist grup içinde egoistic, ego merkezli ve başkası merkezli olmak üzere üç perspektif yer almaktadır. Egoistik perspektif, birisinin şahsi gelirini diğeriyle paylaşmasını aslında gelecekte kendisine bir geri dönüşü sağlamak için yaptığını belirtirken, ego merkezli perspektif, birisinin gelir paylaşımına gitmesinin sebebinin başkasının mutluluğunu görmekten duyduğu haz olarak açıklamaktadır. Rasyonalist başkası merkezli perspektif ise başkasının mutluluğundan duyulan haz yahut gelecekte kendisine gelir transferi beklentisi yerine paylaşımın esas itibarıyla *'moral bir gen'* sebebiyle gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu anlamda bir genetik yatkınlığı, bir mekanik ilişkiyi tasvir etmektedir. Normatif kantian teorinin 'ödev' olarak gördüğü diğerkam eylemde de bir bağlılık (ödev) öngörüldüğünden Rasyonalist başkası merkezli diğerkamlıkla türdeş kabul edilebilir.

Rasyonalist teorilerden egoistik ve ego merkezli perspektifler iktisadi insanda esas alınan olgu (şahsi çıkarı önceleme) üzerine oturtulduğundan iktisadi adam temelli diğerkamlık teorileridirler. *'Rasyonalist Başkası Merkezli'* ve *'Normatif Kantian Teori'* ise *'moral gen'* ve *'akıl tanımlı ödev'* kavramlarıyla iktisadi insanın olgusundan daha farklı olgular üzerine oturtulmakta ve dolayısıyla ananevi iktisadi insandan ayrılan diğerkamlık teorileri olmaktadır.

Immanuel Kant'ın çalışmaları üzerine oturtulan Normatif Kantian teori, insanın bir araç olamayacağını belirtmiş ve onu *'kendi başına bir amaç'* olarak görmüştür. Ahlaklı bir davranış, **herkes için genel bir yasa olabilecek** bir davranıştır ve bu genel yasa (ahlaklı eylem) aklın

² Daha geniş bilgi için Bkz. Sarıbaş, 2006.

muhakemesiyle ortaya çıkarılabilir. Fertlerin tek tek akli muhakemeleriyle aynı eylemi onaylamaları o eyleme bir yasa hüviyeti kazandırır; yani evrensel, hiç bir koşul taşımaz ve durumlara göre değişmez. Bu yasaya uyan şahıs vicdanının (aklının) onaylamasıyla aslında onu sahiplenir bir anlamda o yasanın yapıcısıdır. Yani yasanın içsel olma özelliği vardır. Bunun yanında kendi yaptığı yasaya (ahlak buyruğuna) uyma yükümlülüğü 'ödev' olarak adlandırıldığından uymama talebine kaynaklık eden olguyu aşma anlamına geldiğinden bir 'aşkınlık' içermektedir. Bir başka deyişle ödevin alternatifi 'içgüdülere hayvani bir itaatdir' ve onun alanı aklın alanı değildir, doğanın alanıdır. Doğanın alanı olan içgüdüleri aşım aklın buyruğu olan ödev yerine getirildiğinden doğa aşılmıştır. Dolayısıyla, kişi kendi doğasını ödevin istikametinde boyun eğdirdiği oranda ahlaki değeri artacaktır (Kant, 2002:29-50). Ödevler, a priori olarak yani deneyden önce aklın biçimsel muhakemesi neticesinde ortaya çıkarılabilirler. Ancak, aklın biçimsel muhakemesinden önce sağlanması gereken bir ön şart vardır: özgürlük. Kant'ın özerklik olarak tarif ettiği bu durumda, davranışta bulunan özne özerk değilse eylemde bulunmamış olur, aksine başkasının amacına bir araç haline gelip kendisinin üzerinde eylemde bulunmuş olmaktadır. O nedenle Kant'ın tarif ettiği ahlaklı kişi özerk kişidir ve ahlakın çıkış yeri de bu özerk kişide vücut bulan aklın muhakemesidir; muhakeme neticesinde ortaya çıkan aklın saf buyruğu da ödev olmaktadır (Kant, 2002:50-53).

Neden ödev yükümlülüğümüzü yerine getirmeye niyet ederiz? İyilik için. Kant'a göre 'iyi olan şey' nesne olamaz, iyi olan tek şey 'iyi niyet' tir. Bütün nesnelere onları kullanma niyetlerimizle bağlıdır ve niyetlerimize göre onlar kötü veya iyi olurlar. Aynı zamanda 'iyi niyet kendi başına iyidir', bir sonuca veya koşula bağımlı değildir. Kant, iyi niyetin ahlaki niyet olduğunu söylemiştir (Kant, 2002:9).

Normatif Kantian teorinin bu özellikleri bize Kantian diğerkamlığın ödevle bağlılık, yani evrensel karakterli aklın saf buyruğuna göre hareket etme olduğunu göstermektedir. Kant, kendi eserinde büyük dertlerle boğuşan birine yardım edebilecek pozisyonda olan ama kendi rahatı sebebi ile bana ne diyen birinin 'bana ne' eyleminin genel geçer bir yasa olamayacağını bu nedenle ahlaki olmadığını belirtir (Kant, 2002: 40). Burada başkasına yardım etme Kantian diğerkam bir eylemdir, her Kantian diğerkam eylem de ahlaki bir eylemdir. Kaynağı haz veya his değil, özerk bireyin evrensel karakterli akli buyruğudur.

4. Oyun Teorisi ve Rüşvet

Kantian diğerkamılığın kamu ekonomisinde oynayabileceği rolü daha iyi ortaya koyabilmek için bir örnek verebiliriz. Bunun için rüşveti oyun teorisinin normal form gösteriminde ele alalım. Buna göre iki tarafın bulunduğu bir oyunda her bir oyuncunun strateji kümesi aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\text{Strateji} = \{\text{kabul et, kabul etme}\}$$

Oyundaki ödül matrisi de ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: RÜŞVET

		Oyuncu 2	
		Kabul Et	Kabul Etme
Oyuncu 1	Kabul Et	3, 3	-1, 1
	Kabul Etme	1, -1	0, 0

Oyunda yer alan her iki oyuncunun stratejileri eş zamanlı olarak karar verdikleri ‘rüşveti kabul et’ ve ‘rüşveti kabul etme’ (vermek veya almak) stratejileridir. Stratejilerin ödülleri ise yukarıda yer alan hücrelerde görülmektedir. Oyuncuların her ikisi de rüşvetin tarafı olduklarında en yüksek getiriyi sağlamaktadırlar. Eğer oyuncu 2, taraf olmayı kabul etmez, diğeri ederse teklifte bulunan (kabul eden) cezai takibata uğramakta (-1 ile gösterilmekte, mesela bir yıl hapis) kabul etmeyen ödülü bir olmaktadır (mesela takdir ikramiyesi vs). İki oyuncu ve iki stratejiden oluşan bu oyunda birinci oyuncu rüşvetin tarafı olmayı kabul ettiğinde, oyuncu ikinin en iyi stratejisi rüşvetin tarafı olmayı ‘kabul et’ olmaktadır. Birinci oyuncu taraf olmayı kabul etmediğinde ise, ikinci oyuncunun en iyi strateji bu sefer taraf olmayı ‘kabul etme’ olmaktadır. Diğer oyuncu içinde durum aynıdır. Yani oyuncu 2, ‘kabul et’ oynadığında oyuncu 1 ‘kabul et’, oyuncu 2 ‘kabul etme’ oynadığında oyuncu 1 ‘kabul etme’ oynamaktadır. Oyunda hiçbir oyuncu için ‘dominant strateji’ yer almamaktadır. Dolayısıyla rüşvet oyununda iki tane ‘Nash dengesi (Nash Equilibrium) bulunmaktadır:

(Kabul Et, Kabul Et)

(Kabul Etme, Kabul Etme)

Oyuncular dominant stratejilere sahip olmadıklarından her biri elindeki bilgilere göre hareket edecektir. Buna göre iki Nash dengesinden birini seçmek, belirsizlik altında (uncertainty) ‘Bayesian karar verme’ kuralından hareketle mümkün olabilir. Mesela, oyuncu 1, sadece kendi ödül matrisine odaklanacak ve oyuncu 2’nin karar verme problemiyle ilgilenmeyecek ve sadece elindeki bilgilere göre oyuncu 2’nin ‘kabul et’ ve ‘kabul etme’ stratejilerini oynama ihtimallerinin subjektif tahminlerini yapacaktır. Daha sonra oyuncu 1, kendisine en yüksek beklenen ödülü sunan stratejiyi seçecektir.

Eğer oyuncu 1, elindeki bilgilere göre oyuncu 2’nin her iki stratejiyi de seçme ihtimalinin eşit olduğuna inanıyorsa, herbir stratejiden ‘beklenen ödül’,

$$\text{‘Kabul Et’ stratejinin beklenen ödülü} = 0.5 * (3) + 0.5 * (-1) = 1$$

$$\text{‘Kabul Etme’ stratejisi beklenen ödülü} = 0.5 * (1) + 0.5 * (0) = 0.5$$

Oyuncu 1, ‘kabul et’ stratejisini seçecektir çünkü en yüksek beklenen ödülü sağlamaktadır.

Eğer oyuncu 1, elindeki bilgilere göre oyuncu 2’nin ‘kabul et’ stratejisini tercih etmediğine inanıyorsa, yani ‘kabul et’ %10, ‘kabul etme’ %90 ise,

$$\text{‘Kabul Et’ stratejinin beklenen ödülü} = 0.1 * (3) + 0.9 * (-1) = -0.6$$

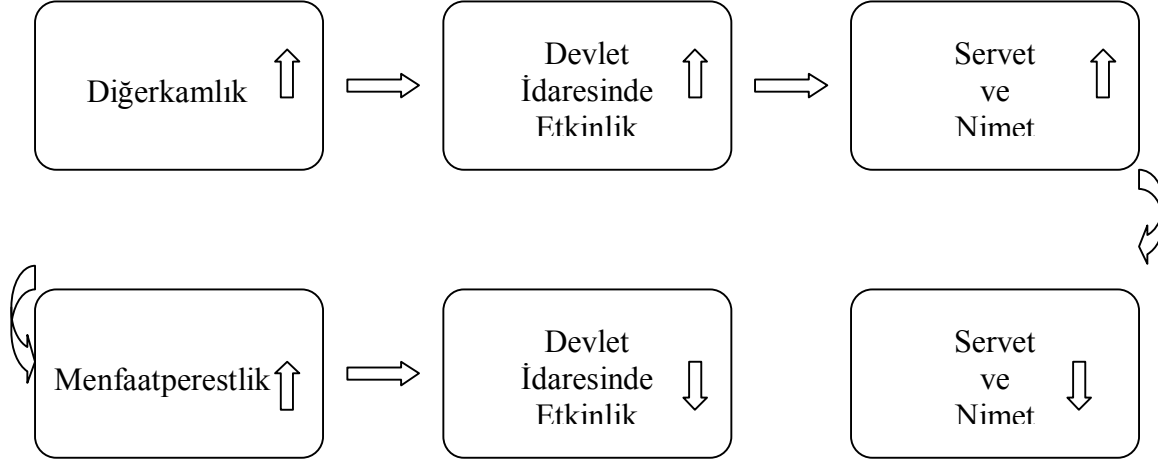
$$\text{‘Kabul Etme’ stratejisi beklenen ödülü} = 0.1 * (1) + 0.9 * (0) = 0.1$$

Oyuncu 1, ‘kabul etme’ stratejisini seçecektir çünkü bu sefer bu strateji en yüksek beklenen ödülü sağlamaktadır. Dolayısıyla, taraflardan birinin kantian diğerkam fert olması ve bunun diğeri tarafından bilinmesi durumunda rüşvet olayı gerçekleşmeyecektir.

5. Ibn Haldun ve Kantian diğerkamlık

Ibn Haldun, Mukaddime adlı eserinde devleti idare eden insanların özelliklerine büyük önem vermiş, hatta toplumların veya devletin yükselişi ve çöküşünün kamu karar alıcılarında bulunan özelliklere göre şekillendiğini ileri sürmüştür. Ibn Haldun, devlet kurulduktan sonra yükseliş ve çöküş süreçlerinin yaşandığını belirtmiş, yükselişi devleti yönetenlerde bulunan diğerkamlığa, çöküşü de kamu karar alıcılarının menfaatperest olmalarına bağlamıştır. Buna göre yükseliş ve

çöküş aşağıdaki gibi özetlenebilir. Devleti yönetenler ancak diğerkam olduklarında devlet faaliyetleri etkin olarak yürütülmekte ve servet artmaktadır. Devlette menfaatperestlik zuhur ettiğinde ise devlette etkinlik düşmekte ve servet azalmaktadır:

Ibn Haldun'da görülen diğerkamlık ise modern diğerkamlık teorilerden sadece Kantian diğerkamlık tarafından açıklanabilir. Ibn Haldun, kişilerin iyiliğe yönelmesinin sebebini hayvanlarda bulunmayan ve sadece insana has olan akıl kuvvetine, kötülüğe yönelmesinin sebebini de hayvanlarda da bulunan içgüdülere bağlamaktadır. İnsanlık vasfı akıl olduğundan, insanın, dürtülerinin veya içgüdülerinin etkisi altında hareket etme yerine aklına uygun hareket etmeye çok daha yatkın bir varlık olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Ibn Haldun'da davranışlara kaynaklık eden iki unsur olarak akıl ve içgüdüler bulunmakta ve bunlar sırasıyla iyiliğin ve kötülüğün dayandığı esas unsurlar olarak görülmektedir. Devlet kurma ve siyaset hayvanda olmayan özellikler olduğundan insana mahsusdur ve aklidir, bu nedenle içgüdülerin değil aklın faaliyet alanlarıdır:

'...Kişiler yaradılışları, akıl ve nutuk kuvvetleri ve özellikleri itibariyle kötülükten çok iyiliğe meyletmek meziyetine sahiptirler. İnsan, kendinde bulunan hayvani kuvvetlerin sevgiyle kötülüğe meyleder. İnsanın insan olmak bakımından iyiliğe ve hayra meyletmesi, onun özelliklerinin hayra daha yakın olduğunu gösterir. Onun devlet kurması ve siyasetle uğraşması da insan olmasından ileri gelir. Çünkü bunlar insana mahsus bir özellik olup bu özellik hayvanda yoktur...' (Ibn Haldun, 1997: 363).

Ibn Haldun, içgüdü kaynaklı davranışların insanlar arasında yolsuzluklara (diğer insan(lar)ın iktisadi varlıklarını haksız bir şekilde ele geçirme) ve asayiş sorunlarına sebep olacağını belirtmiş, bu sorunlara çözüm olarak adaleti tesis edecek bir otoriteye (devlet) ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

'...Fakat hayvani tabiatın sevkiyle ihtiyacını sağlamak üzere her biri diğerinin mal ve eşyasına el uzatır, çekip alır. Çünkü zulüm ve düşmanlık hayvani tabiatın icabıdır. Tecavüze uğrayan kimse husumet ve şeref duygusu sevkiyle kendisini korumağa kalkışacak, beşeri kuvvetin sevkiyle başlanmış olan bu korunma ve çekişmeler savaşı, kargaşalığı ve kan dökmeyi ve nev'in yok olup gitmesine kadar varan nüfus kaybını icab ettirecektir. İnsanlar böylece kargaşalıklar içinde aralarında adaleti hakim kılan ve birbirlerine saldırmalarına engel olacak bir yasakçı ve hakim olmadan yaşamaları imkansızdır. Bundan dolayı insanlar yasakçıya muhtaçdır, bu yasakçı onlara hükmeder...' (Ibn Haldun, 1997: 472).

İnsanların yasakçı yokken menfaatleri doğrultusunda diğer insanlara zarar verecek şekilde davranmaları (başkalarının mal ve eşyalarına el uzatarak kendi mal ve eşya kümesini artırma) onların menfaatperest olduklarını gösterir. Menfaatperestlik de aklın değil içgüdülerin yönlendirdiği bir olgudur ve bu nedenle Kantian diğerkamılığa aykırıdır. Çünkü Kantçı akıl için diğer insanlar araç değil amaçdır ve kantçı davranış herkes için geçerli olabilecek bir yasaya uygun olacaktır. Kantian diğerkam fert, zemin menfaatperestlik için müsait olsa bile kendi aklının gösterdiği ve herkes için genel yasaya uygun olan davranışı benimseyecektir. Burada Ibn Haldun, asayişi sağlamak için devleti çağırdığına göre fertlerin Kantian diğerkam olmadıklarını, içgüdülerinin gösterdikleri istikamette akıllarını kullandıklarını, yani eudomonist olduklarını düşünmektedir. Ardından yasakçı olmadan eudomonizmin geçerli olduğu bir dünyada yaşanamayacağına kani olmuş ve eudomonizmin geçerli olduğu bir dünyaya, eudomonist olmayan diğerkam bir yasakçı istemektedir. Ancak, içgüdülerin yol açtığı sorunlara aklın faaliyet alanı olan siyaset ve devlet çözüm bulacaksa o zaman bu yasakçının adaleti (yahut kamu menfaatini) temin etmek için gayret sarf edeceğinden nasıl emin olunabilir? Kamu menfaati yasakçı olmadan temin edilemiyorsa, yasakçının kamu menfaatini gözetmesi için ilkin kamu menfaatinin ne olduğunun alenen bilinebilmesi, ikinci olarak da yasakçının kamu menfaati doğrultusunda müşevvik (motivasyon) sahibi olması gerekir.

Kamu karar alıcılarının kamu menfaati doğrultusunda müşevvik sahibi olabilmesi de iki şekilde mümkün olabilir: Menfaat öyle icab ettirdiği için ödeve (yasaya, kamu menfaatine) uygun davranma, ya da bireyin kendisinin iyi niyetiyle ödeve uygun davranması. İlkinde, hukuk sistemi öyle dizayn edilir ve uygulanır ki fert ancak hukuk sistemi içerisinde kalarak menfaatini temin edebilir. İkincisinde ise fert, bizzat kendisi herkes için genel yasa olabilecek davranışları takip eder. Ibn Haldun, kamu karar alıcılarının hukuk zorlamasıyla kamu menfaatini gözetmeleri üzerinde durmamış, bilakis ikincisi üzerinde durmuş, yani idarecilerin kamu menfaatine uygun hareket etmesi için onların taşımaları gereken özellikleri tespit etmeye çalışmıştır. Bu çaba aynı zamanda toplum içinde diğerkam davranış sergileyebilen fertlerin bulunduğunu kabul etmedir:

'...Güzel ahlak ve özellikler ise, devletçiliğin dalları olup, devletin yapısını tamamlar. Devlet kurmak, asabiyetin gayesi ise, onun dalları ve onu tamamlayıcı olan özellikleri de devlet kurmak için bir vasıta ve hedef teşkil eder, yani bu özellikler milletleri devletçiliğe götürür. Çünkü tamamlayıcı olan güzel ahlak gibi özellikler hesaba katılmazsa, devletin vücut yapısı, azaları kesilmiş olan bir tene veya insanlar arasında çırılçıplak gezen bir kimseye benzer...Asabiyet sahibi olup da kavimlere galebe çalarak birçok bölge ve ülkeleri ele geçirmiş olanların halini gözden geçirir isek, onların hayır, iyilik ve hükümdarlığın özelliklerinden olan cömertlik, civanmertlik ve ufak kusurları affetmek, hayatlarını temin edemeyenlere yardım ve misafirleri konuklamak, işe ve güce yaramayanların ellerinden tutmak, yoksullara yardım ve şiddetli hallere dayanmak...zulüm ve tecavüze uğrayarak zayıf düşenleri korumak ve onların halini düzeltmek, adaleti hakim kılmak gibi meziyetleri görürsün...İşte bu gibi güzel ahlak ve kılıklarından hükümdarların devlet idaresi için gereken siyasete sahip olup, bu siyasetle idareleri altında bulunan uyruklarını idare etmeye müstahak ve layık olduklarını anlarız...Çoğunlukla güzel ahlak hayır ve iyiliktir, ...' (Ibn Haldun, 1997: 365).

Yukarıda görüldüğü üzere, Ibn Haldun, devleti idare edenlerin güzel ahlaklı kimseler olmasının bir zorunluluk olduğunu belirtmiş ve güzel ahlakı da hayır ve iyilik olarak tarif etmiştir.³ Yukarıda örnekleri verilen dürüstlük, yoksullara yardım ve onların halini düzeltmek vs. şeklindeki hayır ve iyilikler Kantian diğerkamlığın ödevleridir. Ibn Haldun, hayır ve iyilik eden kimselerin idaresinde bulunan devletin etkinliğinin artacağını ve ülkenin zenginliğe ve güce

³ "Erdem nedir? Benzerine iyilik etmek...İnsanlar arasındaki erdem bir iyilik alışverişidir" (Voltaire, 2001: 401-403)b.

erişeceğini, tersi durumda ise yani hayır ve güzel ahlak idarecilerde kaybolduğu zaman devlette etkinliğin azalacağını ve servetin düşeceğini belirtmektedir:

'...Bunun tersine olarak hükümdarların devletleri yıkılması çağı geldiğinde, Tanrı bunları yerilen işlere, rezaletlere katlandırır ve kötü yollara saptırır, onların siyasi meziyetleri büsbütün kaybolur, devlet ellerinden çıkıncaya kadar gittikçe meziyetleri azalır. Tanrının onlara bağışladığı devlet, kötülüklerinden dolayı, ellerinden alınır ve bu suç ve kötülükleri aleme açıklamak üzere Tanrı onları başkaları ile değiştirir, hayrı başkalarının elinde toplar...(Ibn Haldun, 1997: 366).

Bilindiği üzere modern iktisat teorisinde herhangi bir ferдин refahı veri iken başka birinin refahı artırılabilirdiği durumda Pareto etkinlik artmaktadır. Kamu karar alıcı ve uygulayıcılarının aldıkları maaşlar veri iken, onların diğerkam olmaları (hayır ve iyiliksever olmaları), kamuyu oluşturan fertlerin en azından bazılarının durumlarını iyileştirecek ve Pareto etkinlik artacaktır. Bu etkinlik artışı da kamuyu idare eden diğerkam fertlerin sayısı ile paralel olacaktır. Memurlar arasındaki diğerkam fertler arttıkça, onların temas ettikleri kişilerin sayısı da artacak, neticede daha çok kişinin durumunun iyileşmesi mümkün olabilecektir.

Ibn Haldun, kamu karar alıcılarının diğerkamlığı sayesinde ülke zengin olduktan sonra servet ve nimet içerisinde belli bir süre yaşamının fertlerde tedrici olarak alışkanlıklar meydana getireceğini bu alışkanlıkların da menfaatperestliği ortaya çıkaracağını belirtmektedir. Ancak Ibn Haldun'un işaret ettiği diğerkamlıktan menfaatperestliğe geçiş aynı şahıslarda olmamaktadır. Kuşaklar arasındaki tavırlar değişmektedir. Devleti kuran ve yücelten kuşaklar diğerkam özellikler gösterirken, öncü kuşakların miras bıraktıkları serveti hazır bulan ve onun içerisinde yetişen sonraki kuşakların menfaatperest olacaklarını ileri sürmektedir.

'...,bolluk ve nimetler içine dalmak devletler için tabii bir halettir. Nimetler ve servet çoğalmakla birtakım alışkanlıklar da artar, itiyatların artmasıyla masraflar da çoğalır, aylıkları ve bağışları artırmak mecburiyeti hasıl olur. Masraflar çoğaldığı için gelirler masrafları kapatmaz. Yoksullar mahvolur, zenginler lezzet ve nimetlere dalanlar gelirlerini bu yolda sarf edip, tüketirler. Bunlardan sonra gelen nesillerde nimet ve zevk düşkünlüğü fazlaşır, nihayet aldıkları bütün aylıklar ve bahşişler alıştıkları zevk ve nimetlerin masraflarını kapatmayacak bir hale gelir...Üstelik nimetlere ve lezzetlere dalma kalp ve nefislerde her çeşit kötülük, zayıflık ve fütur yarattığı için ahlak ve karakterleri bozulur ki, bunu aşağıda

*yerleşik hayat ve medeniyet bölümünde anlatacağız. Bunun bir sonucu olarak, onlar, **devletin (ve devamının) bir dayanağı olan hayır ve meziyetleri kaybederler. Bunun tersi olan kötü huylarla huylanırlar. Bu hal Tanrının kulları için koyduğu gerileme ve yıkılma kanunu icabıdır...*** (Ibn Haldun, 1997: 429).

Ibn Haldun'da görülen diğerkamlık ve devlette etkinlik arasındaki ilişki kadim Yunan geleneğindeki filozof idareciler ile devlet arasındaki ilişkiyi tasvir etmektedir (Sarıbaş, 2006: 45-48). Eflatun'un idarecilerde bulunmasını istediği vasıfların en önemlisi diğerkamlıktır. Bu bakımdan Ibn Haldun ve kadim Yunan felsefesi idarecilerin diğerkam vasıf taşımaları konusunda hem fikirdirler. Bu vasıf modern teorilerden Kantian diğerkamlığa tekabül etmektedir. Devletin başarısızlığı teorisini geliştiren Kamu Tercih Teorisi de şaşırtıcı bir şekilde devlet başarısızlığını (etkinlik kayıplarını giderme görevinde başarısızlık) iktisadi insandaki menfaatperestliğe bağlamıştır. Bu bakımdan Ibn Haldun'un vermiş olduğu ve yukarıda çizmiş olduğumuz şemanın ikinci kısmı Kamu Tercih Teorisi tarafından işlenmiştir.

6. Sonuç

1929 büyük iktisadi buhranı ile birlikte iyice su yüzüne çıkan piyasa başarısızlıklarını gidermek, dolayısıyla refah artışını sağlamak için devlet müdahaleleri öngörülmüştü. İlk plan 'New Deal' ile birlikte başlayan ve bir çok ülkede benimsenen Keynesçi programlarla, piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelinmeye çalışıldı. Ancak, uzun yıllar uygulanan bu programlar neticesinde devletin piyasa başarısızlıklarını gideremediği, üstelik gidermek için yapmış olduğu müdahalelerinde sorunları daha da derinleştirdiği kanaati hasıl oldu. Bu kanaatin oluşmasında, tecrübeleri akademik olarak ortaya koyan Kamu Tercih Teorisinin çalışmalarının önemi büyüktür. Kamu ekonomisinin siyasal arz cephesinden bakıldığında kamu karar alıcılarının (siyasetçi ve üst düzey bürokratlar) özel çıkar güdüsü ekseninde hareket etmesi devlet başarısızlığının ana sebebidir. Hali hazırda gelinen nokta, 'New Deal' la başlanılan günlere geri dönülmesidir. Öğrendiğimiz ise, devletin faaliyet alanını Adam Smith'in ideal devletinde olduğu gibi düzenlemektir. Yani, sadece tam kamusal (adalet, iç ve dış güvenlik), yarı kamusal malların (eğitim, sağlık) ve özel sektörün faaliyet yapmasını sağlayacak alt yapı hizmetlerinin devlet tarafından görülmesi. Ancak, ne kadar küçük olursa olsun iktisadi kaynakları kullanan ve yönlendiren bir kamu sektörü olduğu sürece kamuda etkinlik sorunu devam etmektedir. Piyasa başarısızlıkları tıpkı 1929'daki günlerdeki gibi olduğu yerde durmaktadır. Etkinsizlik sorununu

ortadan kaldırmak için sadece kamu sektörünün işleyişinden kaynaklanan sorunlara (aşırı merkezîyetçilik, kırtasiyecilik, performansa dayalı ücret ve ödüllendirme mekanizmasının yetersizliği vs) odaklanmak eksik bir yaklaşım olmaktadır. Bunun yanında başkasının parasını başkası adına harcayan kamu karar alıcı makamlarına, özel çıkar güdüsünün etkisi altında hareket etmeyen Kantian diğerkam fertlerin getirilmesi gereklidir. Bunun yollarının araştırılması kamudaki etkinlik sorununun aşılması konusundaki çalışmalara önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ALTMAN, M., (2005), "The Ethical Economy and Competitive Markets: Reconciling Altruistic, Moralistic, and Ethical Behavior with the Rational Economic Agent and Competitive Markets", *Journal of Economic Psychology*, 26: 732-757.
- BECKER, G. S., (1974), "A Theory of Social Interactions", *Journal of Political Economy*, 82 (6): 1063-1093.
- _____, (1976)b, "Altruism, Egoism, and Genetic Fitness: Economics and Sociobiology", *Journal of Economic Literature*, 4 (3): 817-826.
- _____, (1981)c, "Altruism in the Family and Selfishness in the Market Place", *Economica*, 48/ February: 1-15.
- BUCHANAN, J. M., (1965), "Ethical Rules, Expected Values, and Large Numbers", *Ethics*, 74: 1-13.
- _____, (1978)b, "Markets, States, and the Extent of Morals", *American Economic Review*, 2: 364-368.
- _____, (1986)c, Prize Lecture, 1986, http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/buchanan-lecture.html , giriş 13 Temmuz 2006.
- BURGESS, SIMON, AND MARISA RAY, (2003), "The Role of Incentives in the Public Sector: Issues and Evidence", *CMPO Working Paper Series*, No. 03 / 071.
- ETZIONI, AMITAI, (1981), "A Conversation with Amitai Etzioni", *Public Productivity Review*, March: 63-65.
- _____, (1986)b, "The Case for a Multiple-Utility Conception", *Economics and Philosophy*, 2: 159-183.
- _____, (1988)c, *The Moral Dimension: Toward a New Economics*, Free Press, 1988.
- IBN HALDUN, (1997), *Mukaddime I* (İstanbul: MEB yayınları) (Çev.Z. K. Ugan).
- _____, (1997)b, *Mukaddime II* (İstanbul: MEB yayınları) (Çev.Z. K. Ugan).
- _____, (1997)c, *Mukaddime III* (İstanbul: MEB yayınları) (Çev.Z. K. Ugan).
- KANT, IMMANUEL, (1999), *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 3. Baskı) (Çev.: İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Adalı).
- _____, (2002)b, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 3. Baskı) (Çev.: İ. Kuçuradi).
- _____, (2003)c, *Ethica Etik Üzerine Dersler*, *Pencere Yayınları*, 2003.
- KHALIL, E.L., (2001), "Adam Smith and Three Theories of Altruism", *Louvain Economic Review*, 67 (4): 421-435.
- _____, (2004), "What is Altruism?", *Journal of Economic Psychology*, 25: 97-123.
- _____, (2004), "What is Altruism? A reply to critics", *Journal of Economic Psychology*, 25: 141-143.
- MUELLER, D.C., (2003), *Public Choice III*, Cambridge University Press.

- SARIBAŞ, H.,(2006), “Kamu Ekonomisinde Motivasyon Sorunu”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 11, Sayı 44: 39-50.
- SMITH, ADAM, (1981), An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Liberty Fund, Volume I and II.
- SMITH, V.L., (1998), “The Two Faces of Adam Smith”, Southern Economic Journal, 65/1: 1-19.
- STAHL, INGEMAR, (1986), Presentation Speech, The Royal Academy of Sciences, http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/presentation-speech.html , giriş 13 Temmuz 2006.
- THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF SCIENCES, PRESS RELEASE, (1986), http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/press.html , giriş13 Temmuz 2006.
- TULLOCK, GORDON, ARTHUR SELDON, GORDON L. BRADY, (2002), Government Failure: A Premier in Public Choice, Cato Institute.
- YAYLA, A. (2000), Özgürlük Yolu (Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı).
- VOLTAIRE, (2001), Felsefe Sözlüğü I (İstanbul: MEB Yayınları) (Çev.: L. Ay).
- _____, (2001)b, Felsefe Sözlüğü II (İstanbul: MEB Yayınları) (Çev.: L. Ay).
- WOLF, C. Jr. (1987), “Market and Non-market Failures? Comparison and Assesment,” Journal of Public Policy, 7/1: 43-70.